

U poglavlju "Bibliografija" (307 – 318) donosi se bibliografija radova D. Borovčanina u povodu njegova odlaska u mirovinu, a u rubrici "Iz Instituta" (319 – 326) donosi se izvještaj o radu Instituta za istoriju u Sarajevu u 1988. g.

Natalija Vugdragović

DIPLOMATIČKI ZBORNİK KRALJEVINE HRVATSKE, DALMACIJE I SLAVONIJE,
sv. XVIII, Zagreb 1990, XII + 643 str., 358 dok.

Sabrao T. Smičiklas. Uredio D. Rendić-Miočević. Priredili, sumarij i indekse izradili M. Šamšalović i V. Gamulin, D. Karbić, Z. Ladić, M. Matijević-Sokol, R. Modrić, J. Stipišić.

Svečanim predstavljanjem osamnaestog sveska (XVIII) u palači JAZU, 21. studenog 1990. godine završen je rad nakon 86 godina na Diplomatičkom zborniku Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije prema uređivačkoj koncepciji, koju početkom ovog stoljeća Tadija Smičiklas (tada pravi član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a od 1900. g. i njezin predsjednik) zacrtava i zbog čega se s pravom ovaj "Codex" alternativno i zove "Smičiklasov zbornik". Zamisao T. Smičiklasa i Odbora, koji se tada bavio tim pitanjem, bila je da se prvi svezak (I) Zbornika privremeno odgodi, jer je građa koju je on trebao obuhvatiti (743 – 1101. godine) najvećim dijelom već bila objavljena u zbirci povijesnih vrela Franje Račkog (*Documenta historiae Croatiae periodum antiquum illustrantia, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, tom 7, *Sumptibus Academiae scientiarum et artium*, Zagreb 1877, XXX + 544 str.). Od Smičiklasa najavljeni prvi svezak objavljen je tek 1967. godine, uredio ga je Marko Kostrenčić, a građu su dopunili i priredili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović. Dakle, drugi svezak (II) T. Smičiklas objavljuje 1904. godine, čime u dobroj mjeri započinje ostvarivanje njegove nakane izrečene na svečanoj sjednici Akademije, da će se Zbornik "do jubilarne pedeset-godišnjice Akademije svršiti sa svojih dvadeset nastavaka" (*Ljetopis JAZU*, sv. 21, Zagreb 1907, str. 60), jer se sve do 1916. g. uspijeva tiskati svake godine po jedan svezak (II – XIV). Međutim, u toku tiskanja XII. sveska T. Smičiklas iznenada umire, pa taj svezak 1914. g. dovršava Emil Laszowski. Sveske XIII. i XIV. uređuju zajedno E. Laszowski i M. Kostrenčić. U međuratnom razdoblju izlazi samo jedan svezak (1934. godine) pod uredništvom M. Kostrenčića, da bi poslije rata bila objavljena preostala tri sveska. U početku je Diplomatički zbornik, bez sumnje, uz znanstvenu namjenu, imao i zadaću da dokaže povijesni subjektivitet hrvatskog naroda u političkom smislu. Svremenom se taj smisao Zbornika izgubio, te je ostala samo njegova znanstvena razina i značaj. Svršetkom ovog monumentalnog djela ispunjen je jedan od dugotrajnih i izuzetno važnih zadataka JAZU da se publicira sva raspoloživa zbirka Smičiklasove građe javnih i privatnih isprava koje se odnose na prošlost hrvatskih zemalja (izuzev Istru) do kraja XIV. stoljeća.

Diplomatički zbornik je zbirka od 7 785 znanstveno obrađenih listina koje obuhvaćaju razdoblje od 743. do 1399. godine, na blizu 11 800 stranica i 163 stranice predgovora, a objavljeno je 18 svezaka.

Iako posljednji svezak Smičiklasova Zbornika obuhvaća period od svega pet godina, on zbog izvanrednog porasta pisanih vrela krajem XIV. st. sadržava 358 listina, pa svezak s registima i indeksima ima čak 643 stranice. Postavlja se opravdano pitanje da li i na koji način nastaviti s tiskanjem povijesne građe nakon 1400. godine, s obzirom na činjenicu da iz stoljeća u stoljeće broj sačuvane pisane građe prekomjerno raste. Ako, pritom, imamo u vidu i činjenicu da Zavod

za povijesne znanosti JAZU u Zagrebu još nema kompjutor kao pomagalo u obradi dokumenata, izradi regesti i indeksa, premda je mogućnost korištenja kompjutorske tehnike najavljivana još daleke 1984. godine (Ljetopis JAZU za 1984. godinu, Knj. 88, Zagreb 1985, str. 210), onda ne možemo imati odviše kritičan stav u smislu brzine objavljivanja ovog sveska Zbornika. U to su vrijeme članovi Zavoda (M. Šamšalović i R. Modrić) još, pored XVIII, radili na prikupljanju i obradi građe za XIX. i XX. svezak Diplomatičkog zbornika za razdoblje od 1400. do 1420. godine (Ljetopis JAZU za 1985. godinu, Knj. 89, Zagreb 1986, str. 259 – 260). Međutim, istodobno se pristupilo projektu izrade edicije *Dopuna zbornika (Supplementa Codicis diplomatici regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae)* do 1400. godine, pa stoga u realizaciji tog posla uz Josipa Barbarića, voditelja projekta, sudjeluju i prijašnji suradnici znanstvenoistraživačkog rada na Diplomatičkom zborniku, V. Gamulin, A. Gulin i M. Matijević-Sokol. Posao na pripremanju edicije "Supplementa" za *Codex diplomaticus* sv. II – XVIII nastavljen je intenzivno do 1988. godine, kada Zavod za povijesne znanosti, očito, ponukao smrću svog stručnog savjetnika Miljena Šamšalovića odlučuje da dovrši rad na XVIII. svesku Diplomatičkog zbornika (Ljetopis JAZU za 1988. godinu, Knj. 92, Zagreb 1989, str. 228). Stručnu jezičnu korekturu pripremljene građe na latinskom jeziku obavili su urednik navedenog sveska Duje Rendić Miočević i sada, također, pokojni član uredničkog odbora Veljko Gortan. Nakon smrti M. Šamšalovića dopunu dokumentacije, doradu latinskih regesta i izradu indeksa obavili su stručno, pedantno, savjesno i zaista u kratkom vremenskom roku suradnici Zavoda: Jakov Stipišić, Mirjana Matijević-Sokol te Vesna Gamulin, Rajka Modrić, Damir Karbić i Zoran Ladić. Time je, iako gotovo ručnom obradom građe, omogućeno da i ovaj posljednji u nizu svezaka serije Diplomatičkog zbornika u svakom pogledu bude na razini dosadašnjih svezaka te Akademijine ugledne edicije.

Dokumenti objavljeni ovim sveskom pokrivaju područje, obalom od Dubrovnika do Krka, zatim preko Bosne i Hrvatske zahvaćaju područja od Kamenice u Srijemu, preko Slavonije do Hrvatskog zagorja. Po podrijetlu su najčešće iz Slavonije (43,9 posto); najviše iz Zagreba, Čazme, Križevaca, Požege, Gorjana, Đakova, Iloka, Vukovara ... Potom iz Dalmacije i primorske Hrvatske (26,5 posto); Krk, Rab, Pag, Senj, Knin, Nin, Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Korčula ... Iz Ugarske (17,4 posto); Budim, Ostrogon, Višegrad, Pečuh, Temešvar ... Iz Italije (3,1 posto); Ancona, Rim, Catania ... Iz Dubrovnika je 2,3 posto, a iz Bosne svega 1,1 posto, dok iz ostalih krajeva i neubiciranih isprava ima 5,7 posto.

U sadržaju Zbornika najčešće su zastupani javnopravni dokumenti, čiji su izdavači kralj, papa, ban, podban, knez, kaptol, gradska uprava ... U razdoblju od tih pet godina krajem XIV. stoljeća, za vladanja kralja Sigismunda, koje se svakako ne može promatrati kao zaokružena povijesnopolitička cjelina, pojavljuje se niz ugovora između vladara i plemića, vladara i građana, rješavanje sporova koji spadaju u nadležnost vladara, ugovori između gradova ... Tu, prije svega, treba spomenuti darovnice kralja Sigismunda. Primjerice, Hermanu Celjskom poklanja grad Varaždin (str. 244 – 247, dok. 168), Vinicu i Vrbovac (str. 248 – 251, dok. 169) i Zagorje (str. 413 – 418, dok. 292) ili sinovima Ivana od Kanjiže posjed buntovnika Šimontornja (str. 195 – 205, dok. 132) u kojima se detaljno opisuju iskazane usluge velikaša kralju u građanskom ratu u Hrvatskoj, u borbama protiv Turaka u Bosni ... Pored iznimne vrijednosti ovakvih isprava u proučavanju političke povijesti, one nam pružaju i dragocjene podatke, recimo, u istraživanju funkcioniranja tadašnje državne uprave, jer donose detaljne dignitarije po kojima najodličnije položaje zauzimaju ostrogonski i pečujski nadbiskupi, pa redom ostali biskupi, palatin, transilvanski nadvojvoda, dalmatinski, hrvatski i slavonski ban, mačvanski ban itd. (npr. str. 205, dok. 132). Vrlo su česte isprave koje govore o rješavanju sporova, a koji spadaju u nadležnost vladara. Navedimo primjere središnjeg imovinskih odnosa na području nadbiskupije (dok. 26) ili priorata (dok. 40), pa rješavanje sporova između svjetovnog i crkvenog velikodostojnika u povodu počinjenih nasilja na posjedu biskupije (dok. 59. i 64), kao i parnice između biskupa i građana (dok. 135) te biskupa i komune koja pokušava proširiti svoju sudsku nadležnost nad podložnike

biskupa (dok. 153). Odgode parnica kralj redovito donosi zbog vojnih pohoda (dok. 24. i 311). Ovaj svezak Zbornika, također, donosi nemali broj isprava koje govore o odnosima vladara i komunā, vladara i gradova, vladara i građana. Primjerice, potvrde Sigismunda prilikom izbora kneza komune (dok. 19. i 125), izbora posrednika u rješavanju spora oko razgraničenja komunā (dok. 122), osude podbana kojom se određena mjesta dosuđuju komuni (dok. 312), prijašnjih privilegija (dok. 10. i 129) ili uzimanje pod posebnu kraljevsku zaštitu građana (dok. 134) i osiobadanje otoka od dotadašnjeg podaništva susjednoj komuni i podvrgavanje otoka neposrednoj kraljevskoj vlasti (dok. 130). Međunarodni ugovori najčešće su vezani uz Dubrovnik (dok. 78; 81; 142 ...).

U Zborniku su našli mjesta i privatnopravni dokumenti (21,8 posto), kao što su oporuke (npr. dok. 88), mirazi (npr. dok. 96), kupoprodaje (npr. dok. 108; 162. i 204), davanje zemlje i kuća u najam (npr. dok. 33. i 328), priznanice ... Među ovim dokumentima uvršteni su i krčki notarski dokumenti (dok. 60; 204; 212; 277. i 354), koji su prijepisi iz XVIII. stoljeća vrlo loše kvalitete. Međutim, oni poradi svoje izuzetne rijetkosti nalaze mjesta u ovom svesku Zbornika jer originali nisu sačuvani.

U sadržaju ovog sveska Zbornika prisutan je i popriličan broj isprava (22,7 posto) koje se tiču crkvenih prilika i posjeda. Pored uobičajenih problema oko pobiranja crkvene desetine (dok. 63. i 126), prisutni su u većem broju izvještaji o aktivnosti podsabirača papinskih dohodaka po Dalmaciji u ime desetine (npr. dok. 47; 87; 93; 94 i 163) te razrješenje biskupa i klera od zaostatka desetine (dok. 329). Nalaze se tu i neizbježna imenovanja biskupa (npr. dok. 301), indulgencije koje daje papa Bonifacije IX (npr. dok. 84. i 309) ili nadbiskupi (npr. dok. 343), ekskomunikacije (npr. dok. 117. i 123), reambulacije crkvenih posjeda (npr. dok. 12; 56; 73; 148. i 327), potvrde jurisdikcije prelata nad određenim područjem (npr. dok. 15), darovnice, privilegiji i potvrde darovnica podložnicima vjerskih dostojanstvenika (npr. dok. 68; 69; 74; 214; 260; 261; 264; 324. i 356), odgode plaćanja doprinosa kardinalskoj komori (npr. dok. 198) ... Vrlo je zanimljiva odluka pape Bonifacija da odobri zaključak franjevačkog kapitula u Kölnu da se provincija Slavonija opet preimenuje u provinciju Dalmaciju (str. 333 – 334, dok. 225), kao i njegova zainteresiranost za slučaj ubojstva nekog svjetovnjaka za koje je osumnjičen kanonik i rizničar crkve Sv. Duha u Čazmi (str. 85 – 87, dok. 65). I ovim sveskom Diplomatičkog zbornika potvrđena je živa aktivnost svećenstva tog vremena u raznim diplomatskim službama, posredničkim djelatnostima raznih kaptola u sudskim sporovima, pružanju raznovrsnih usluga ... U tom smislu dragocjena je, za medijevalnu historiografiju uopće, njihova aktivnost u prepisivanju starijih isprava (npr. dok. 76; 86; 157; 160; 193; 196; 215; 299; 315; 317; 326; 348 ...) te informacija o čuvanju isprava, tj. o postojanju arhiva (npr. str. 232, dok. 158). Riječ je o arhivima, tezaurima, riznicama (archivum thesauri et sacristie ecclesie Spalatensis, archivum publicum seu armarium alicuius ecclesie cathedralis seu civitatis ...).

Pored niza izvornih podataka o funkcioniranju i hijerarhiji unutar crkvenih i svjetovnih institucija te državne uprave (od vrhovnog vladara države – kralja, preko komunalnog sistema pa do specifičnih društvenih odnosa među Vlasima), ovaj svezak Zbornika neiscrpno je vrelo za proučavanje vojnih struktura (spominju se balistrarii, milites, exactores iudiciorum remansionis exercitus ...), privrednih struktura pojedinih područja kraljevstva (agrar, trgovina, obrt ...), stалеških struktura i brojnih statuta komunā na Jadranu u to vrijeme. Svakako, u objavljenim ispravama ovog sveska postoje nebrojeni podaci o funkcioniranju notarijata i sudskog sistema (notarii, tabeliones, cancelarii, iudices, curie regie ...), podaci bitni za numizmatičke znanosti (vrste kovanih novaca i protok pojedinih vrsta na pojedinim teritorijima ...), podaci o zemljopisu (vode, planine, nizine, ceste ...), a to znači i o imenima navedenih lokaliteta (topografija, toponimija ...) te podaci zanimljivi prirodnim znanostima (nazivi pojedinih vrsta drveća, domaćih i divljih životinja) ...

Izlaskom ovog sveska, rad na Smičiklasovu Zborniku, prema koncepciji koju je on svojedobno zacrtao, dovršen je. Ipak, za dugogodišnjeg rada na ovoj Akademijinoj ediciji otkriveno je u raznim domaćim i stranim arhivima puno, Smičiklasu nepoznatih, dokumenata koji svojim značajem zaslužuju mjesta u sadržaju Zbornika. Stoga je prije nekoliko godina, kao što smo naveli, Akademija odlučila pristupiti izradi dopune Diplomatičkog zbornika. Stručna grupa Zavoda za povijesne znanosti u Zagrebu, V. Gamulin i M. Matijević-Sokol na čelu sa suradnikom Zavoda J. Barbarićem, intenzivno od 1985. g. radi na pripremanju triju do četiriju svezaka Dopuna Zbornika. Do danas su pregledani arhivski fondovi Arhiva Hrvatske, Kaptolskog i Nadbiskupskog arhiva u Zagrebu, Arhiva JAZU, Historijskog arhiva grada Rijeke, Franjevačkog samostana na Trsatu, Biskupskog i kaptolskog arhiva u Senju, Nadbiskupskog arhiva u Rijeci, Historijskog arhiva grada Dubrovnika, Biblioteke male braće u Dubrovniku, Državnog arhiva Mađarske u Budimpešti, Nadbiskupskog arhiva u Splitu, Prvostolnog kaptola u Splitu, Muzeja grada Splita, Historijskog arhiva u Splitu, Naučne biblioteke u Splitu, Arheološkog muzeja u Splitu, Samostana Sv. Frane na Rivi, Samostana dominikanaca i Franjevačkog samostana na Poljudu u Splitu, Arhiva splitskog sjemeništa, Arhiva Trogirskog kaptola i Muzeja grada Trogira. Poradi, već spomenutog, angažiranja dotadašnjih suradnika, M. Matijević-Sokol i V. Gamulin, na prioritarnom zadatku dovršenja temeljne edicije Zbornika, rad na Dopunama nastavlja 1988. godine J. Neralić i J. Barbarić te su još pregledane zbirke Historijskog arhiva u Zadru, Naučne biblioteke u Zadru, Samostana benediktinki Sv. Marije u Zadru i Kaptolskog arhiva u Zadru (Ljetopis JAZU, Knj. 89 – 93, Zagreb 1986 – 1990). Nadajmo se da će ovi svesci Dopuna, s ovih osamnaest temeljnih svezaka Zbornika, u skoroj budućnosti činiti doista stručno i temeljito obrađenu i prezentiranu diplomatičku građu kakvu domaća i svjetska znanstvena javnost s pravom očekuje od Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Ivan Jurković

1000 GODINA SAMOSTANA SVETOG KRŠEVANA U ZADRU

Prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11. i 12. prosinca 1986. u Zadru, u povodu 1000. obljetnice samostana Sv. Krševana i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadarska revija g. 39, br. 2 – 3, Zadar 1990, str. 412.

Godine 1986. navršilo se 1000 godina od izdavanja isprave o osnutku muškog benediktinskog samostana Sv. Krševana u Zadru. Tim povodom je pod pokroviteljstvom JAZU održan 11. i 12. prosinca 1986. godine na Filozofskom fakultetu u Zadru znanstveni skup, čiji se prilozi objavljuju u ovom broju "Zadarske revije". Cjelokupni materijali otisnuti su i u posebnom zborniku "1000 godina samostana Sv. Krševana u Zadru" (Zadar 1990). U prilogima 18 autora obuhvaćeni su brojni aspekti kulturno-povijesnog i ekonomskog razvoja samostana u prošlosti.

U prilogu "Srednjovjekovni samostanski kompleks Sv. Krševana u Zadru, žarište evropskih kulturnih strujanja na tlu Hrvatske" (str. 117 – 120) A. Mohorovićić upozorava na kompleksnost znanstvene analize kulturne uloge samostana Sv. Krševana. Estetsku valorizaciju ovog jedinstvenog sklopa romaničke arhitekture moguće je, stoga, povesti isključivo u široku rasponu sagledavanja medijevalnog razdoblja njegova nastajanja i promatranja okružja prostora mediteranske atmosfere koja ovdje postoji tisućljećima.

S. Antoljak u prilogu "O arhivu samostana Sv. Krševana kroz stoljeća" (str. 121 – 132) iznosi kratki pregled postanka i djelovanja arhiva od početka X. stoljeća do 1807. kada je samostan dokinut dekretom francuske vlade. Upozoravajući na važnost izvorne građe, danas pohranjene u

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 20 000 HRD

Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Industrogradnja, Zagreb, Savska c. 66 – potpomogla tiskanje rasprave
o Božidaru Magovcu

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb
Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, svibanj 1993.